

Сталий розвиток внутрішнього ринку України

*Степан Ільчишин¹, Володимир Далик², Володимир Феник³,
Василь Денека⁴, Андрій Зозуля⁵*

Опубліковано	Секція	УДК
30.03.2023	Економіка	378.147.091

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7676283>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. В умовах воєнного стану в Україні, уповільненого зростання світової економіки, кризових кон'юнктурних перепадів, втрати частини зовнішньоторговельних партнерів стає очевидним, що відновлення стійкості і подальше зростання економіки України безпосередньо пов'язані з розвитком внутрішнього ринку товарів і послуг.

Метою статті є обґрунтування необхідності відновлення стійкості економіки України шляхом розвитку її внутрішнього ринку та активізації підприємницької діяльності. За результатами дослідження розроблено комплекс завдань політики внутрішнього ринку України на рівні держави, органів місцевого самоврядування і суб'єктів господарювання. Доведено, що на всіх ієрархічних рівнях управління внутрішнім ринком України пріоритетним завданням є вдосконалення системи захисту прав споживачів товарів і послуг, у тому числі із залученням громадських організацій.

Ключові слова: сталий розвиток, внутрішній ринок, зростання економіки, криза.

Sustainable development of the domestic market of Ukraine

Annotation. In the conditions of martial law in Ukraine, the slow growth of the world economy, crisis fluctuations, and the loss of a part of foreign trade partners, it becomes obvious that the restoration of stability and further growth of the economy of Ukraine is directly related to the development of the domestic market of goods and services. The latter's potential is quite high, and its use would allow, according to experts, to almost double the supply volume due to the growth of national production. At the same time, the market's self-regulation mechanism has practically exhausted itself. Therefore, a purposeful state policy is necessary, which would eliminate institutional, structural, organizational, administrative, and other barriers that prevent the growth of production of domestic high-quality and safe products for the domestic market, activation of investment processes, and increase aggregate demand for goods and services. Creating a comprehensive system of evaluation and regulation of the internal market

¹ к.е.н., асистент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва, Інститут економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0009-0007-8706-5278>

² к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва, Інститут економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0003-0004-2270>

³ аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0000-0001-6407-8681>

⁴ аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0000-0001-8013-0515>

⁵ аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0000-0791-214X>

would contribute to activating the activities of all its subjects - producers, trade, buyers, and consumers - as effective levers of influence on the development of all spheres of the economy.

Understanding the priority of business development as a key factor in the development of the economy and overcoming crisis processes in Ukraine, it is necessary to carry out several radical reforms shortly, in particular: create a reliable, transparent, and stable tax regime favorable to business, reduce taxes; by adopting relevant laws; overcome corruption, raiding, unfriendly takeover; create an independent and impartial judicial system; develop market infrastructure; to ensure fair conditions for business and investment; create incentives for startups and innovative entrepreneurship; provide access to "cheap" business financing; to develop science-intensive and high-tech sectors of the economy, including energy-saving technologies; establish an effective dialogue between the business and the government.

It has been proven that at all hierarchical levels of management of the internal market of Ukraine, the priority task is to improve the system of protection of the rights of consumers of goods and services, including with the involvement of public organizations.

Keywords: sustainable development, domestic market, economic growth, crisis.

Вступ

В умовах воєнного стану в Україні, уповільненого зростання світової економіки, кризових кон'юнктурних перепадів, втрати частини зовнішньоторговельних партнерів стає очевидним, що відновлення стійкості і подальше зростання економіки України безпосередньо пов'язані з розвитком внутрішнього ринку товарів і послуг. Потенціал останнього досить високий, і його використання дозволило б, за оцінками експертів, майже вдвічі збільшити обсяги пропозиції за рахунок зростання національного виробництва. Водночас механізм саморегуляції ринку практично себе вичерпав. Необхідна цілеспрямована державна політика, яка усунула б інституційні, структурні, організаційні, адміністративні та інші бар'єри, що перешкоджають зростанню виробництва вітчизняної якісної і безпечної продукції для внутрішнього ринку, активізації інвестиційних процесів, збільшення сукупного попиту на товари і послуги. Створення цілісної системи оцінки і регулювання внутрішнього ринку сприяло б активізації діяльності всіх його суб'єктів - виробників, торгівлі, покупців і споживачів - як дієвих важелів впливу на розвиток всіх сфер економіки.

Вивченню внутрішнього ринку України та проблем його функціонування присвячені роботи вітчизняних вчених: Андрушків І.П. [1], Антонюк Д. А. [2], Бирка М.І. [3], Бошота Н.В. Шишоло Д.В. [4], Дубницький В. І., Федулова С. О., Василюк О. В. [5], Євсеєва О. А. [6], Міщенко С.О. [7], Собкевич О. В., Шевченко А. В., Русан В. М., Белашов Є. В., Жураковська Л. А. [8], Ус І. В. [9], Шишпанова Н.О., Іванов А.О. [10, та інших.] Незважаючи на їх значний внесок у теоретико-методологічне осмислення різних аспектів управління внутрішнім ринком, питання вдосконалення механізму його функціонування потребують подальшої розробки.

Метою статті є обґрунтування необхідності відновлення стійкості економіки України шляхом розвитку її внутрішнього ринку та активізації підприємницької діяльності.

Результати

Успіхи економічного розвитку будь-якої країни світу знаходяться в площині ефективного функціонування внутрішнього ринку, широкого впровадження інновацій та інвестицій, розвитку підприємництва.

Використання Україною інерційної моделі розвитку протягом усього періоду ринкових перетворень економіки - це шлях в нікуди. Якщо в 1990 р. країна займала 14 місце в світі за обсягом ВВП, який за паритетом купівельної спроможності дорівнював

більш ніж 560 млрд дол. США, то вже в 2022 р. Україна опинилася на 56 місці, з обсягом ВВП трохи більше 140 млрд дол. США [1].

Згідно з рейтингом глобальної конкурентоспроможності країн за 2021 - 2022 рр. Україна посідає 87 місце серед 148 країн світу, що на 11 пунктів менше показника попереднього періоду [2]. Зниження рейтингу України за останній рік пов'язане з війною на Україні, з серйозними обмеженнями доступності фінансово-кредитних ресурсів, високими процентними ставками з банківського кредитування, відсутністю конкуренції між банками, недосконалістю податкового законодавства, корупцією та інфляційними процесами. У той же час констатуємо, що за субіндексом «розмір внутрішнього ринку» Україна зайняла 38 ме-сто, що говорить про високий потенціал внутрішнього ринку, при цьому його обсяг в 2022 р. не досяг рівня 1990 р. за оцінками вітчизняних експертів, повне використання потенціалу ринку товарів дозволило б подвоїти обсяги національного товарного виробництва.

Тенденції розвитку таких показників, як обсяги виробництва вітчизняних споживчих товарів для внутрішнього ринку, інвестиції в основний капітал, обсяги роздрібного товарообігу, валові заощадження свідчать про кризові процеси в економіці. Більш детальний розгляд перерахованих факторів розвитку внутрішнього ринку дозволяють представити його сучасну характеристику.

Так, в першу чергу, доводиться констатувати наявність прогресуючих ознак спаду обсягів промислового виробництва в Україні. Індекс промислової продукції за перше півріччя 2022 р. в порівнянні з відповідним періодом 2021 р. склав 94,7%. Що зумовлено як кон'юнктурними змінами на внутрішньому товарному ринку, так і посиленням процесів рецесії, які негативно вплинули на динаміку зовнішнього попиту на продукцію вітчизняного виробництва [3].

Незважаючи на стабільне зростання роздрібного товарообігу в Україні, починаючи з 2021 р., різко знижуються заощадження (в 2 рази в порівнянні з 2019 р.), що істотно зменшило інвестиційні можливості вітчизняних виробників (рис. 1).

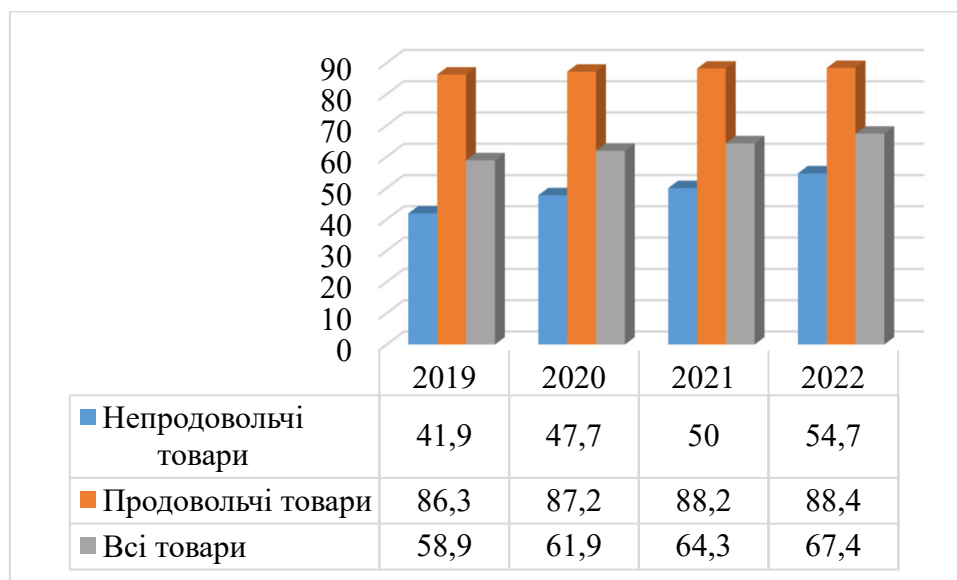

Рис. 1. Динаміка питомої ваги продажу споживчих товарів, виготовлених на території України, через торговельну мережу підприємств за 2019-2022 рр. [11]

Таким чином, зростання споживчих витрат населення пов'язаний не з розвитком вітчизняного товарного виробництва, а зі збільшенням імпорту, в результаті чого питома вага реалізації вітчизняних споживчих товарів на внутрішньому ринку скоротився в 2022 р. до 58,9%.

У той же час серйозно гальмує структурні зміни товарної пропозиції наявність інституційних бар'єрів. Особливо це стосується розширення масштабів та асортименту інноваційної продукції та підвищення якості товарів. В зв'язку з війною не сприяє розвитку ринку і низька купівельна спроможність населення України. Порівняльна характеристика динаміки темпів зростання номінальної і реальної заробітної плати свідчить про істотне їх падіння в 2022 р. (рис. 2).

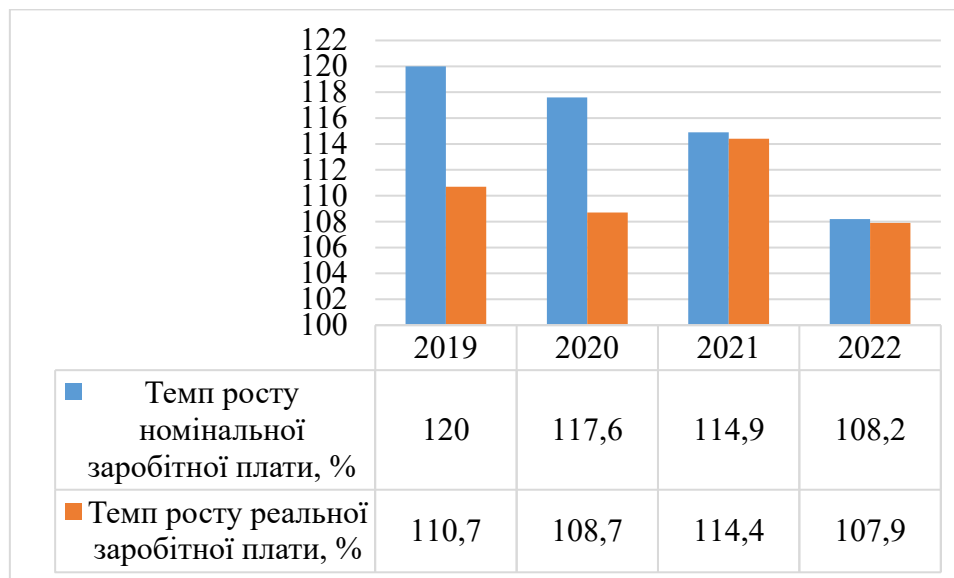

Рис. 2. Порівняльна динаміка темпів зростання номінальної та реальної заробітної плати в Україні за 2019-2022 рр. [11]

Як результат, купівельна спроможність населення України нижча, ніж у таких країнах світу, як Молдова, Албанія, Болгарія. Незважаючи на зростання номінальних доходів, більше 25% населення живе за межею бідності, що призводить до споживання товарів низької якості за помірними цінами, формує невисоку споживчу культуру.

Ірраціональною залишається структура споживчих витрат населення. За даними Державної служби статистики, із загальної суми споживчих витрат українці за минулий рік витратили понад 50% на продукти харчування, близько 5% - на алкоголь і сигарети, і тільки 6% - на одяг і взуття. Для порівняння, в країнах старої Європи (Німеччини, Італії, Франції, Великобританії та ін.) витрати на харчування становлять 15 - 20% загальної суми витрат населення [6]. Низький і деформований платоспроможний попит визначає і його специфічну структуру, яка далека від оптимальної.

Серйозну загрозу для внутрішнього ринку представляє контрафактна і фальсифікаційна продукція, яка за різними групами товарів, за оцінками експертів, становить від 20 до 90% обсягу продажів.

Поряд з вітчизняним виробництвом масштаби і темпи економічного зростання країни визначаються показниками розвитку внутрішньої торгівлі. Внесок торгівлі у створенні доданої вартості демонструє рисунок 3.

Сьогодні внутрішня торгівля України формує 18% ВВП, опосередковує економічний оборот щорічно більш ніж в 1,2 трлн грн тільки споживчої частини суспільного продукту, забезпечує зайнятість близько 5 млн осіб, реалізує близько 80% доходів населення. В системі національної економіки внутрішня торгівля розвивається випереджаючими темпами і характеризується стійким зростанням. Зокрема, середньорічні темпи приросту обороту роздрібної торгівлі перевищують 20%, при

цьому ВВП в середньому збільшується на 14%. У той же час внутрішня торгівля продовжує розвиватися в основному екстенсивним шляхом.

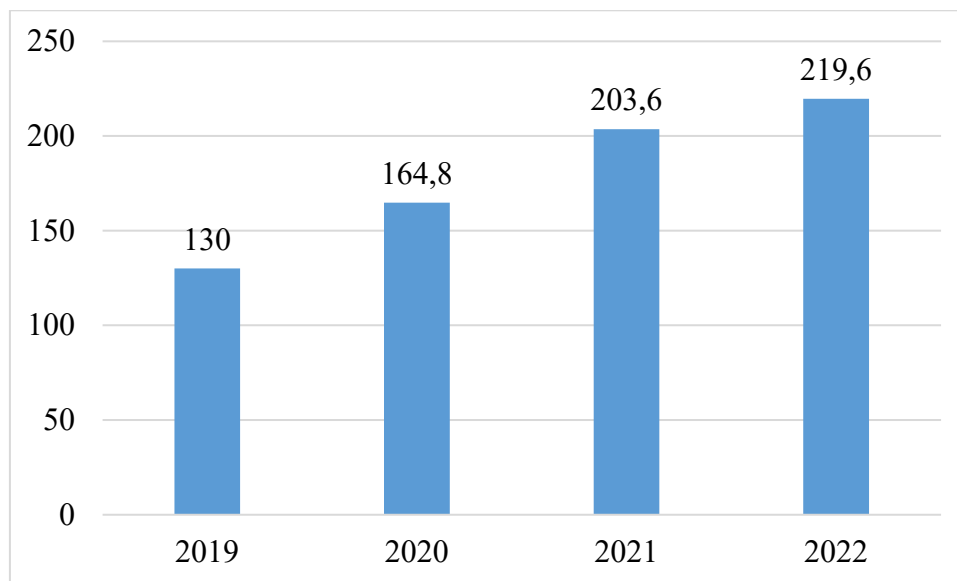

Рис. 3. Валова додана вартість в торгівлі України в 2019-2022 рр. [11]

В останні роки незмінною є питома вага валового обороту галузі у валовому випуску товарів і послуг. Торгівля забезпечує обмін в грошовій формі до 70% обороту. Висока ланка (3 - 4 організаційних ланки) призводить до того, що період обороту товарів становить 30-40 днів і продовжує зростати. Водночас прискорення оборотності запасів лише на 1 день сприяло б економії приблизно 1,5 млрд грн [8, 10].

Низькими залишаються основні результативні показники функціонування торгівлі. Ціновий фактор у збільшенні товарообігу становить 35-40% щорічно, що призводить до істотного розриву реальних доходів і роздрібних цін, деформації асортиментної структури товарообігу, а також до зниження купівельної спроможності населення і рівня якості життя. Істотно ослаблена соціальна орієнтація торгівлі, низькою залишається і її соціальна відповідальність. У третині областей України щільність розміщення торгових об'єктів нижче, ніж в середньому по країні. Особливу стурбованість викликає недостатня забезпеченість торговими площами в сільській місцевості на тлі того, що третина населення України живе саме в селах. Корпоративні мережеві структури в прагненні охопити найбільші сегменти ринку, здійснюють агресивну конкуренцію і витісняють вітчизняних суб'єктів торгівлі з традиційних сфер діяльності. При цьому мережі не переслідують цілей оптимізації розподілу своїх об'єктів.

Малоефективна державна політика управління і регулювання внутрішньої торгівлі супроводжується недоліками управління на рівні суб'єктів господарської діяльності, пов'язаними з прорахунками в інвестиційній політиці, неефективними інструментами управління ризиками, фінансовими втратами внаслідок нераціонального використання коштів на організацію торгових процесів, неефективною ціновою політикою.

Істотний вплив на розвиток внутрішнього ринку має підприємництво. Незважаючи на деякі позитивні параметри функціонування бізнесу в Україні, зокрема збільшення обсягів реалізованої продукції (в середньому за останні три роки цей показник зріс на 25% проти 65% в середньому у світі), основні якісні показники свідчать про загрозу для формування в Україні цивілізованого та ефективного підприємництва.

Так, кількість суб'єктів господарювання має стійку тенденцію до скорочення, щорічно в середньому на 20-25%. Станом на 1 січня 2023 р. цей показник склав 1 млн 372 тис. од., що більш ніж на 800 тис. од. (або на 37 %) менше відповідного показника 2021 р.

Розглядаючи розвиток малого бізнесу, потрібно відзначити, що показник кількості суб'єктів підприємницької діяльності на 1 тисячу населення України в 10 разів менше, ніж у розвинених країнах. Прогресує і показник збитковості господарської діяльності суб'єктів підприємництва. За підсумками 2022 р. збитковими були близько 41% підприємств (проти 35,5% за минулий рік). Найбільш інтенсивно ці негативні процеси розвиваються в сфері спорту, розваг і відпочинку, в сфері будівництва, операцій з нерухомістю, транспорту, промисловості, фінансової діяльності. Негативним фінансовим результатом характеризується бізнес у виробничій сфері, зокрема в металургійній промисловості, що обумовлено, перш за все, незавершеністю виробничого циклу в національній економіці. Непослідовність проведення економічних реформ призвела до того, що перехід від командно-адміністративної системи до ринкової супроводжується інтенсивним розвитком тіньової економіки.

Наведені факти свідчать про серйозні проблеми формування сприятливого клімату для розвитку бізнесу в Україні. Про це говорять і дані щорічного рейтингу Міжнародної Фінансової Корпорації та Світового банку «Doing Business» («ведення бізнесу»), який відображає стан підприємницького клімату в 189 країнах світу. За даними «Doing Business 2022 р.» Україна займає 122 позицію [9, 3]. Незважаючи на те, що за останні роки наша країна демонструє процеси полегшення ведення підприємницької діяльності, цей показник залишається досить низьким, поступаючись країнам-сусідам: Польща займає 45 позицію, Угорщина - 54, Болгарія - 58, Білорусь - 63, Румунія - 73, Молдова - 78, Російська Федерація - 92.

Дані рейтингу свідчать про те, що компанії, які працюють в Україні, продовжують стикатися з високими витратами на підключення до мережі електропостачання (172-а позиція), захистом інвесторів (128-а позиція), податковим тиском (164-а позиція), веденням міжнародної торгівлі (148-а позиція), вирішенням проблем неплатоспроможності (162-а позиція). Наприклад, забезпечення виконання контракту через суд в Україні триває більше року (378 днів), а виконання всіх формальностей, необхідних для імпорту (експорту) стандартного контейнера з товаром, триває близько 30 днів.

Перешкоджає розвитку підприємництва в Україні і існуюча податкова система, яка продовжує залишатися однією з найбільш складних не тільки серед країн Європейського регіону, але і в глобальному порівнянні. Це регулярно підтверджується міжнародними рейтингами та звітами. До 2011 р. до складу податкової системи України входили 42 податкові платежі. Після введення в дію Податкового кодексу України був зроблений важливий позитивний крок у напрямку вдосконалення національної податкової системи, а саме: істотно скорочено кількість податків і зборів (зараз існує 17 загальнодержавних і 5 місцевих податків і зборів). Однак, за даними рейтингу Світового банку і міжнародної фінансової корпорації «Paying Taxes 2023» (сплата податків 2023), Україна займає всього лише 137 місце з 183 країн світу [10].

Розвиток підприємництва ускладнюється і високим ступенем енергозалежності країни (частка імпорту енергоресурсів перевищує 60 %), і значним рівнем енергоємності внутрішнього виробництва (який в 2,5 рази перевищує аналогічний показник в країнах ЄС).

Крім того в Україні склалися сприятливі умови для корупції та криміналізації економіки, що породило таке явище, як рейдерство (протиправне заволодіння майном підприємства). Більшість міжнародних рейтингів, на жаль, не враховують ці фактори, а їх вплив на підприємництво в Україні було найбільш істотним в останні роки. Серйозними проблемами ведення бізнесу залишається: наявність значної кількості адміністративних бар'єрів, часті перевірки, складне митне регулювання, слабка кредитно-фінансова підтримка.

Всі перераховані вище проблеми в сфері підприємництва накладають істотний негативний відбиток на розвиток вітчизняного виробництва і, як наслідок, - на функціонування внутрішнього ринку.

Однак шляхи вирішення позначених проблем існують і пов'язані вони, перш за все, з інтеграційними процесами, до яких інтенсивно приєднується Україна. Так, для стабілізації внутрішнього ринку в рамках співпраці з країнами ЄС Україні надаються тимчасові преференції на експорт найважливіших українських товарів. А саме, для 82,2% сільськогосподарської продукції знімається мито і тарифи, істотно збільшуються експортні квоти. Це дозволить отримати додатково від 500 млн до 2 млрд євро і дасть поштовх розвитку сільського господарства шляхом створення потужних аграрних холдингів з виробництва зерна і м'яса, дозволить підвищити рентабельність виробництва і накопичити кошти для модернізації активів.

Також на певний період Україні будуть надані цінові преференції в порівнянні з цінами на товари з Китаю. При цьому можна буде впроваджувати європейські енергозберігаючі технології, розвивати інфраструктуру ринку. Кредитна політика ЄС по відношенню до найбільш вагомих товаровиробничих галузей і до споживачів сприятиме розширенню потенціалу ринку і зростанню доходів українців.

Для втілення в життя цих можливостей Україні необхідно здійснити процедури сертифікації товарів відповідно до європейських стандартів, а це вимагає створення механізму технічного контролю та регулювання, пошуку коштів для відповідної перебудови виробництва. Таким чином, бажання бізнесу залишатися конкурентоспроможним не тільки на ринку України, а й Європи призведе до активізації процесів якісних перетворень.

Висновки

Удосконалення функціонування внутрішнього ринку України вимагає створення цілісної системи оцінки його стану і регулювання, а також визначення пріоритетів формування цілеспрямованої політики його розвитку. На державному рівні ключові завдання такої політики полягають у:

- збільшенні ємності внутрішнього ринку за рахунок стимулювання національного виробництва;
- поліпшення територіальних і структурних характеристик торгівлі;
- вдосконалення конкурентного середовища;
- створення інституційних основ і механізму контролю якості товарів і послуг відповідно до європейських вимог;
- формування цивілізованого споживчого ринку;
- підвищення доходів і споживчої культури населення;
- розширення державних гарантій для іноземних інвестицій в економіку країни;
- скорочення обсягів тіньового ринку.

На рівні органів місцевого самоврядування ключові завдання державної політики у сфері управління внутрішнім ринком України повинні передбачати:

- стратегічне планування розвитку регіонального ринку з урахуванням міжрегіональних зв'язків, підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки;
- здійснення моніторингу внутрішнього ринку та забезпечення інформаційної підтримки суб'єктів внутрішнього ринку;
- розвиток інфраструктури ринку, оптимізацію торговельної мережі, забезпечення фізичної доступності товарів і торговельних послуг, особливо в сільській місцевості з орієнтацією на середній норматив забезпеченості торговельною площею по Україні;

- створення страхових і гарантійних фондів, кредитних спілок, страхування комерційної діяльності;
- сприяння участі громадськості в публічному контролі за діяльністю окремих ринків і підприємств.

На рівні суб'єктів господарювання ключові завдання вдосконалення управління внутрішнім ринком України полягають у:

- нарощуванні обсягів і підвищенні ефективності діяльності;
- освоєнні і випуску нових видів продукції - інноваційних або з кращими якісними характеристиками;
- посилення конкурентних переваг і можливостей кооперації з іншими суб'єктами господарювання;
- розвитку матеріально-технічної бази і технологій, вдосконалення управління шляхом використання сучасних методів аналізу і планування, ефективних інструментів управління ризиками, логістики та інше.

Розуміючи пріоритетність розвитку бізнесу як ключового чинника розвитку економіки та подолання кризових процесів в Україні необхідно в найближчому періоді провести ряд радикальних реформ, зокрема: створити надійний, прозорий і стабільний режим оподаткування, сприятливий для бізнесу, знизити податки; шляхом прийняття відповідних законів; подолати корупцію, рейдерство, недружнє поглинання; створити незалежну і неупереджену судову систему; розвивати ринкову інфраструктуру; забезпечити справедливі умови для ведення бізнесу та інвестицій; створити стимули для стартапів та інноваційного підприємництва; надати доступ до «дешевого» фінансування бізнесу; розвивати наукомісткі і високотехнологічні галузі економіки, в тому числі технології енергозбереження; налагодити ефективний діалог між бізнесом і владою.

На всіх ієрархічних рівнях управління внутрішнім ринком України пріоритетним завданням є вдосконалення системи захисту прав споживачів товарів і послуг, у тому числі із залученням громадських організацій.

Список використаних джерел

1. Андрушків І.П. Закордонний досвід стимулювання інноваційної діяльності та можливість його застосування в Україні. Науковий вісник НЛТУ України. Львів, 2015. № 25.2. С. 168 – 173.
2. Антонюк Д. А. Розвиток інституціональної інфраструктури підприємництва регіону в процесі європейської інтеграції: монографія. Львів: ДУ «ІРД ім. М.І. Долишнього НАН України»; Запоріжжя: ЗІЕІТ, 2015. 340 с.
3. Бирка М.І. Розвиток системи залучення прямих іноземних інвестицій на підприємства: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.04 / Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. 271 с
4. Бошота Н.В. Шишоло Д.В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційної діяльності. Молодий вчений. 2016. № 9 (36). С. 14 – 18.
5. Дубницький В. І., Федулова С. О., Василюк О. В. Регіональна інфраструктура: модернізація, пріоритети та перспективи розвитку. Проблеми економіки. 2017. № 2. С. 161–168.
6. Євсєєва О. А. Формування і розвиток соціальної інфраструктури муніципальних утворень. Траектория науки. 2016. Т. 2. № 6. С. 118–135.
7. Міщенко С.О. Зарубіжний досвід державного стимулювання щодо створення нових робочих місць. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. Маріуполь, 2016. № 14. С. 237 – 242.

8. Собкевич О. В., Шевченко А. В., Белашов Є. В., Жураковська Л. А. Реальний сектор економіки України в умовах системних викликів. – К.: НІСД, 2021. – 53 с.
9. Ус І. В. Щодо зовнішньої торгівлі товарами України за 3 квартали 2020 року. Аналітична доповідь. – НІСД, 2020р.
10. Шишпанова Н.О., Іванов А.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Modern Economics. 2017. №1. С. 66–72. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/1-2017/UKR/shyshpanova.pdf>
11. Державна служба статистики України. Статистична інформація. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>